

Павло Віталійович ПІРНИКОЗА

аспірант,
кафедра податків та фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: PavloPirnykoza@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ»

Пірникоза П. В. Теоретична сутність економічної категорії «детінізація економіки» [Текст] / Павло Віталійович Пірникоза // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 4. – С. 65-74. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Особливої актуальності світова проблема тіньової економіки набула впродовж останньої декади. Близькою ця тематика є й для України, оскільки частка тіньового сектору у вітчизняній економіці є досить значною. У вітчизняних наукових працях, присвячених боротьбі з тіньовою економікою, часто зустрічається термін «детінізація економіки», проте не надається його визначення. Разом з тим ця категорія ні разу не була помічена в зарубіжній економічній літературі.

Мета. Мета статті – дослідження наявних підходів до визначення економічної категорії «детінізація економіки» та формування авторського тлумачення її сутності з урахуванням українського та зарубіжного досвіду. Для цього нами також було проаналізовано теоретичне підґрунтя тіньової економіки, надано авторське тлумачення її сутності та структури.

Ключові слова: економіка; детінізація економіки; мінізація; легалізація; тіньова економіка; неформальний сектор; інституції.

Pavlo Vitaliiovich PIRNYKOZA

PhD Student,
Department of Taxes and Fiscal Policy,
Ternopil National Economic University
E-mail: PavloPirnykoza@gmail.com

THEORETICAL ESSENCE OF ECONOMIC CATEGORY «ECONOMY UNSHADOWING»

Abstract

The world's issue of the shadow economy gained the particular actuality during last decade. This topic is also close to Ukraine, as the share of the shadow sector in the domestic economy is quite significant. The term "economy unshadowing" is often met in Ukrainian scientific articles, but its definition has not been given yet. At the same time, this category has never been seen in foreign economic literature. Such a paradox has set the goal of this article. The exploration of existing approaches to the definition of the economic category "economy unshadowing" and the formation of the author's interpretation of its essence, taking into account Ukrainian and foreign experience have become the main tasks of this research. The theoretical basis of the shadow economy has been analysed. The author's interpretation of its essence and structure has been provided.

Keywords: economy; economy unshadowing; shadowing; legalization; shadow economy; informal sector; institutions.

JEL classification: O170

Вступ

Тіньова економіка властива будь-якій державі незалежно від рівня соціально-економічного розвитку, це підтверджується великою кількістю досліджень відомого науковця Ф. Шнайдера та його колег. Її обсяги відображають рівень недовіри до фінансової політики уряду та неефективності національної економічної політики. Зважаючи на деструктивний характер значних обсягів тіньової

© Павло Віталійович Пірникоза, 2017

економіки, протягом останнього десятиліття актуалізувалась тематика щодо боротьби з цим явищем. У більшості вітчизняних наукових праць, присвячених цій тематиці, часто зустрічається термін «детінізація економіки», проте не надається його визначення. Без надання визначення ця категорія також зустрічається в офіційному українському законодавстві, наприклад: Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» №1615 від 18.11.2005 р.; Указ Президента України «Про Заходи щодо детінізації економіки України на 2002-2004 роки» №216 від 05.03.2002 р. та ін. Використання терміну «детінізація економіки» без розуміння його значення заважає багатьом науковцям повною мірою окреслити теоретичне підґрунтя для формування ефективної системи заходів боротьби з тіньовою економікою.

Серед науковців, які досліджували проблему тіньової економіки, слід виокремити таких, як А. Базилюк, А. Буен, З. Варналій, П. Гутманн, Т. Корягіна, Ю. Латов, І. Мазур, В. Мандибура, К. Монтенегро, Ю. Попов, В. Попович, Е. де Сото, В. Танзі, О. Турчинов, Е. Фейг, Ф. Шнайдер та ін. Незважаючи на велику кількість досліджень цієї проблематики, актуальність цієї статті зумовлюється тим, що категорія «детінізація економіки» використовується винятково українськими науковцями, а її визначення майже ніким не дається.

Мета статті

Метою статті є дослідження наявних підходів до визначення економічної категорії «детінізація економіки» та формування авторського тлумачення її сутності з урахуванням українського та зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження

Правильне формування авторського тлумачення категорії «детінізація економіка» спочатку потребує дослідження теоретичних основ тіньової економіки, зокрема її сутності та структури. Незважаючи на велику кількість досліджень, які стосуються тіньової економіки, досі не існує єдиного загальноприйнятого її визначення. Аналіз вітчизняної та зарубіжної фахової літератури свідчить, що вчені-економісти надають досить різноманітні визначення цьому поняттю через використання різних наукових підходів до його концептуалізації, зокрема правового, економіко-статистичного, інституційного, кримінологічного, фіскального, кібернетичного, соціального, мотиваційного, морального та міждисциплінарного (табл. 1).

Таблиця 1. Наукові підходи до визначення поняття «тіньова економіка»

Підхід	Трактування поняття «тіньова економіка»
Економіко-статистичний	будь-яка економічна діяльність, яка не враховується офіційною статистикою. Прихильники цього підходу акцентують увагу на прихованості економічної діяльності від державного обліку та контролю, тобто відсутність фіксації в офіційній статистиці.
Правовий	економічна діяльність заборонена законодавством. Прихильники цього підходу основну увагу фокусують на дослідженні суспільно небезпечних форм економічної діяльності, запобіганні правопорушенням і боротьбі з ними правовими засобами.
Інституційний	економічні відносини, що складаються в суспільстві на протигагу законам, правовим нормам, формальним правилам господарського життя, це всі види економічної діяльності, що не відображені в статистиці. Прихильники цього підходу ставлять у центр соціально-економічні інституції, тобто систему офіційних і неофіційних правил поведінки, механізми санкцій та закономірності їхнього розвитку.
Фіскальний	та частина економіки, яка прихована від оподаткування.
Кримінологічний	та частина економіки, яка має об'єктивно деструктивний характер і знаходиться поза сферою контролю економічних регуляторів. У центрі уваги прихильників такого підходу лежить ступінь шкідливості економічної діяльності.
Кібернетичний	самодостатня керована система. Прихильники цього підходу розробляють економіко-математичні моделі прогнозування та управління тіньовою економікою, закономірностей її розвитку і взаємодії з офіційним сектором.
Соціологічний	взаємодія соціальних груп, які відрізняються становищем у системі тіньових інституцій та мотивами економічної поведінки суб'єктів у різних ситуаціях.
Моральний	економічна діяльність, яка порушує загальноприйняті моральні норми.
Мотиваційний	всі види діяльності, спрямовані на формування та задоволення потреб, що культивують у людини різні вади.

*Складено на основі [1-6].

Найпершим та нині найпоширенішим серед західних науковців є економіко-статистичний підхід. Це зумовлено тим, що цей підхід використовувався американськими економістами Е. Фейгом та П. Гутманном, які були одними з перших науковців, хто звернув увагу на проблему тіньової економіки. Найбільшого поширення в наукових колах Заходу отримало таке визначення тіньової економіки: «це економічна діяльність, яка з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту». Саме так це поняття й визначають П. Гутманн [7], Е. Фейг [8], Ф. Шнайдер [9] та ін. Ідентичним за суттю, але іншим за формою є визначення, надане В. Танзі: «це частина валового національного продукту, яка завдяки відсутності у звітності та/ або зниження її величини, не відображається в офіційній статистиці» [10, с. 428]. Поширеними на Заході також є визначення, надані П. Смітом [11] та Дж. Томасом. Перший у своїх працях зазначав, що тіньова економіка – це ринкове виробництво товарів та послуг як заборонених, так і не заборонених законодавством, яке не враховується офіційною статистикою при розрахунку ВВП.

Сьогодні широкого вжитку до визначення поняття «тіньова економіка» набув також правовий підхід, який був сформований у 80-х рр. зусиллями Б. Даллаго, А. Ділнота, С. Морісса, Т. Корягіної, Д. Макарова та інших вчених. Як ключовий критерій виокремлення тіньових економічних явищ тут виступає відношення до нормативної системи регулювання. Б. Даллаго [12], використовуючи термін «ірегульована економіка», трактував його як діяльність економічних агентів, які здійснюють свою господарську діяльність всупереч визначених правил та чинного законодавства або приховують її від державних органів управління і контролю. А. Ділнот та С. Морріс [13] визначають тіньову економіку як сукупність заборонених законом видів економічної діяльності. Д. Макаров головною відмінною рисою тіньової економіки вважає її неконтрольований характер, це проявляється в неможливості отримання державою економічної інформації відкритими контрольними методами [14].

Інституційний підхід трактує тіньову економіку як сукупність неофіційних правил, які поряд з офіційними нормами регулюють господарську практику. Тіньова економіка у цьому підході розглядається не як частина реальності, а як універсальна характеристика економічної практики. У межах інституційного підходу Ю. В. Латов визначає тіньову економіку як функціонально значущий структурний елемент системи економічних інституцій [15, с. 9].

У межах фіскального підходу основна увага акцентується на ухиленні від оподаткування, оскільки рахується, що воно становить основну частину тіньового сектору. З фіскальної точки зору цю проблематику розглядав Н. Брукс, визначивши тіньову економіку як вартість економічної діяльності, яка була б оподаткованою у випадку її декларування у податкових інституціях [16].

На нашу думку, решта підходів, серед яких кримінологічний, кібернетичний, соціальний, мотиваційний, моральний, слід розглядати в комплексі з першими чотирма, оскільки відокремлено жоден з них не дає повного уявлення про сутність тіньової економіки.

Зважаючи на те, що різні підходи до визначення тіньової економіки акцентують увагу на різних її особливостях, більшість вітчизняних науковців дійшли висновку, що найвдалішим є використання комплексного (міждисциплінарного) підходу. Так, використовуючи його, І. Мазур надала такого визначення тіньовій економіці: «...– складне соціально-економічне явище, представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але переважно аморальних економічних відносин, що виникають між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків» [17, с. 69]. О. Турчинов надає таке його трактування: «це економічна діяльність суб'єктів господарювання (фізичних і юридичних осіб), яка не враховується, не контролюється і не оподатковується державою і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства» [18, с. 11].

Аналіз цих визначень дозволяє нам погодитися з точкою зору І. І. Мазур, що на відміну від зарубіжних вчених, які надають перевагу операційному визначенню поняття тіньової економіки, вітчизняні науковці використовують теоретичний підхід, за якого тіньову економіку розглядають насамперед як економічну категорію.

Досить часто тіньову економіку визначають як саморегульовану систему або ж підсистему ринкового господарства. Так Ю. Попов та М. Тарасов під тіньовою економікою розуміють об'єктивно існуючу й постійно відтворювальну підсистему ринкового господарства, у якій господарюючі суб'єкти прагнуть отримати економічні вигоди методами недобросовісної конкуренції, тобто зі своєї власної ініціативи або під впливом зовнішніх обставин вдаються до дій, які суперечать закону, діловій етиці, правилам гри між бізнесом і владою, моральним нормам суспільства [19, с. 50]. В. Попович зазначає, що: «тіньова економіка – це складна, саморегулятивно-відтворювальна система, яка містить криміногенні і некриміногенні, різнорівневі і різнопрофільні джерела тіньового капіталообороту» [20, с. 6]. На нашу думку, такий підхід має сенс, оскільки за своєю економічною суттю тіньова економіка нічим не відрізняється від економіки офіційної. Різниця лише в тому, що

функціонує вона у межах інших інституційних рамок, які виходять за межі встановленого в країні законодавства. З цього випливає, що офіційна економіка та тіньова економіка є складовими ринкової системи країни, перша з яких діє в межах правового поля, а друга – поза цими межами.

1. У ході роботи над визначенням поняття «тіньова економіка» вибудовується розуміння, що цей феномен не є якісно однорідним за своїми структурними складовими. На жаль, науковці також не можуть дійти згоди щодо єдиної структури тіньової економіки. Чітких критеріїв градації цього різновиду економіки немає. Дослідники цієї проблематики виказують різні точки зору щодо поділу та форм тіньової економіки. У науковій літературі часто зустрічається поділ тіньової економіки на дві складові [21, с. 31-32]:

1) Неформальна економіка – легальна, не приховувана економічна діяльність, що не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою. Сюди відносять діяльність у домогосподарствах, невеликі підробітки надання послуг на епізодичній основі та ін.. Ця діяльність не враховується при визначенні обсягу валового національного доходу.

2) Підпільна економіка – протизаконна, свідомо приховувана економічна діяльність. Сюди ж належать заборонена в державі економічна діяльність, кримінальні діяння, а також інші види діяльності, які повинні контролюватися державою, проте суб'єкти такої діяльності умисно її приховують для ухилення від сплати податків чи інших протиправних цілях.

2. На нашу думку, такий підхід до структурування тіньової економіки хоча й має право на існування, проте не є оптимальним. Виокремлення діяльності у домогосподарствах в окрему структурну складову тіньової економіки є недоречним. Виробництво у домашніх господарствах та невеликі підробітки є у всіх країнах, разом із високорозвиненими. Контроль за ними зі сторони держави є неможливим й не доцільним з огляду на те, що їх частка в загальній структурі тіньової економіки наскільки незначна, що впровадження будь-яких законодавчих норм щодо боротьби з цим видом економічної діяльності є пустою тратою часу. Деякі науковці взагалі вважають, що до тіньової економіки не слід зараховувати сектор домашніх господарств і общинну економіку [22]. Також не зовсім правильним є і об'єднання свідомо приховуваної легальної діяльності з незаконною діяльністю, називаючи це підпільною економікою.

Цікаву структуру тіньової економіки запропонував Ю. Латов [23, с. 10 – 13], пропонуючи брати за критерій типологізації її *відношення до офіційної економіки*. За цим критерієм він визначає таку структуру тіньової економіки:

- друга («білокомірцева») тіньова економіка;
- сіра (неформальна) тіньова економіка;
- чорна (підпільна) тіньова економіка.

Друга економіка – приховувана економічна діяльність працівників «білої» (офіційної) економіки, прямо та опосередковано пов'язана з їхньою офіційною професійною діяльністю. Така економічна діяльність не створює товарів або послуг, вона лише перерозподіляє вже створений суспільний дохід.

Сіра економіка або неформальний сектор економіки – це дозволена законом легальна або напівлегальна економічна діяльність (переважно малий бізнес), яка не враховується офіційною статистикою.

У широкому розумінні чорна економіка – це всі види діяльності, які повністю усунені з нормального економічного життя, оскільки вважаються руйнівними для нього. До таких належать: крадіжки, пограбування, домагання. *У вузькому розумінні* – це заборонена законом (нелегальна) економічна діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених і гостродефіцитних товарів і послуг (організація наркобізнесу, проституції, азартних ігор, рекету тощо).

Проаналізувавши чинні в економічній науці підходи до визначення тіньової економіки та її структурування, вважаємо, що під тіньовою економікою слід розуміти невід'ємну складову будь-якої економічної системи, яка не враховується в офіційні статистиці та перебуває поза межами державного контролю та регулювання. Величина цієї складової відображає рівень невідповідності офіційних інституцій своєму призначенню та запитам суспільства. Ернандо де Сото у своїй книзі «Загадка капіталу», на нашу думку, дуже вдало зазначив, що більшість людей переходить до нелегального сектору через те, що чинні державні закони, зокрема і у фіскальній сфері, не відповідають їх потребам і прагненням. Ті закони, які ефективно працюють і виконуються суспільством у високорозвинених країнах Заходу, можуть з тріском «провалюватися» в країнах, що розвиваються, провокуючи зростання обсягів тіньової економіки [24]. З огляду на надане нами визначення тіньової економіки, на рисунку 1. відображене авторське бачення її сутності та структури, відповідно до якого формуватимуться погляди на економічну категорію «детінізація економіки».

Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну економічну літературу, у тому числі й словники економічних термінів, зазначимо, що економічна категорія «детінізація економіки» є винятково українською й майже не має аналогів у зарубіжних джерелах, зокрема рідко зустрічається й у доробку російських науковців.

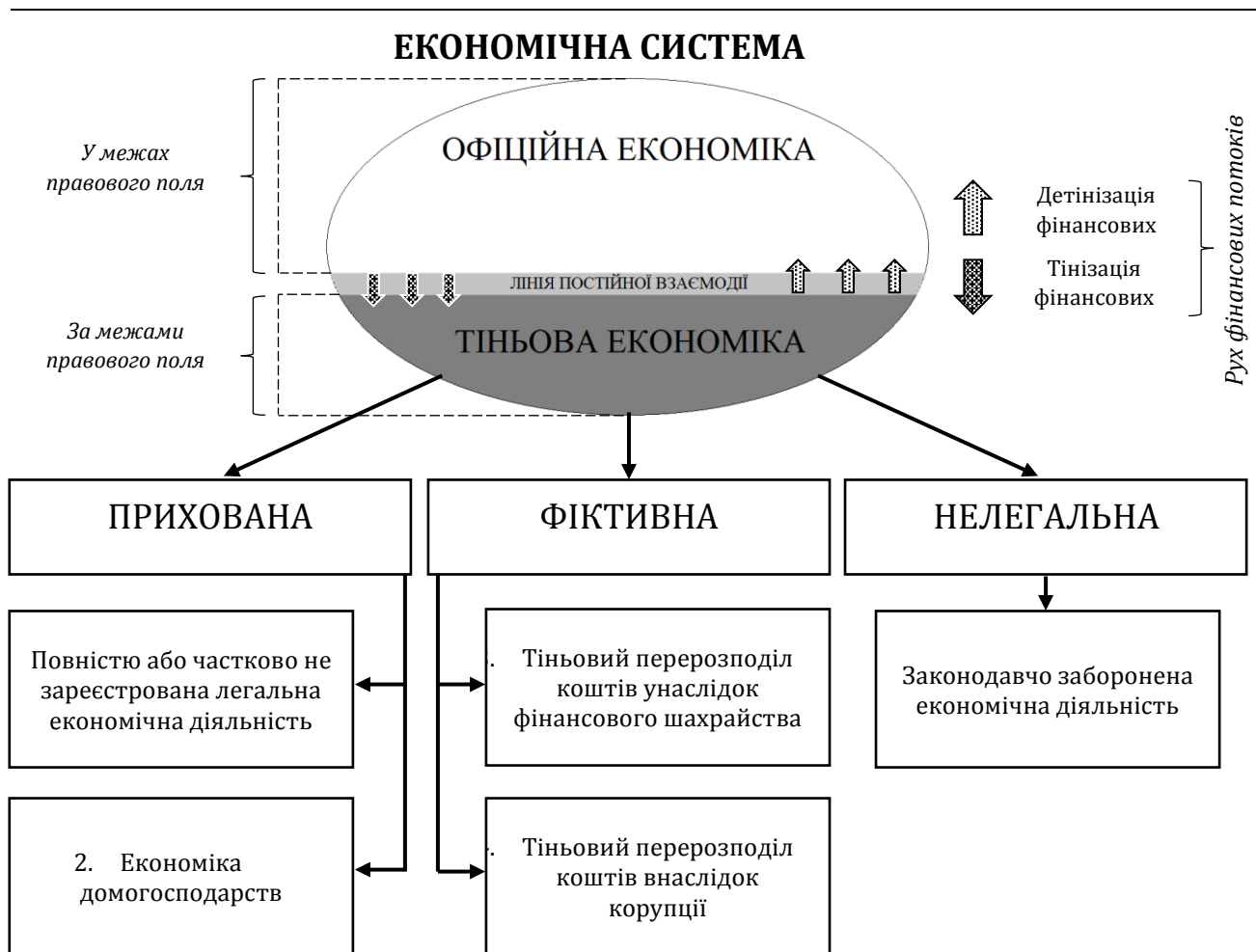

Рис. 1. Авторське бачення сутності та структури тіньової економіки

**Розроблено автором на основі власних теоретичних узагальнень.*

Тому при написанні наукових статей вітчизняні вчені часто зустрічаються з проблемою перекладу цього поняття й використовують слова «unshadowing», «de-shadowing», визначення яких не дається в будь-якому зарубіжному економічному словнику. Західні експерти вивчають тіньову економіку в трьох аспектах: вимір її масштабів, пошук причин та наслідки для економічного та рідше соціального середовищ. Так зарубіжні економісти зазвичай не досліджують шляхи «детінізації» та боротьби з тіньовою економікою. Натомість вони досліджують методи боротьби з її практичним втіленням: ухиленням від оподаткування, корупцією, провадження незаконних видів діяльності тощо.

В Україні ж поняття «детінізація економіки» набуло широкого вжитку в багатьох наукових працях та має декілька авторських підходів до його трактування. Вітчизняні науковці розглядають поняття «детінізація економіки» з двох ракурсів:

1) як систему дій держави, яка спрямована на викорінення причин тіньової економіки та/або на створення сприятливого інституційного середовища;

2) як процес зменшення обсягів тіньової економіки, внаслідок сприятливої державної політики.

Буркальцева Я. А. під детінізацією економіки розуміє цілісну систему дій, яка спрямована передусім на подолання, викорінення причин та передумов тіньових явищ та процесів [25, с. 218]. На нашу думку, це визначення не є повним, оскільки не вказує на суб'єкта, який ці дії виконує, а лише дозволяє припустити, що цим суб'єктом є держава. Розширений варіант цього визначення подає Мазур І. І.: «детінізація економіки – це процес зменшення обсягів тіньової економіки через створення цілісної системи дій, спрямованих на подолання та викорінення причин і передумов тіньової економіки, або залучення нелегально отриманих доходів до легальної економіки.» [26, с. 30]. На нашу думку, таке визначення також не повністю відображає сутність цієї категорії. Припустимо, що державою не було зроблено ніяких заходів, спрямованих на подолання та викорінення причин і передумов тіньової економіки, проте її рівень все ж таки знизився. Чи можна говорити в такому випадку про детінізацію? Ми вважаємо, що так.

Окрім цього визначення, І. І. Мазур концептуалізує це поняття ще у декількох варіаціях, зокрема: «детінізація економіки – це створення такого інституційного середовища, де були б гарантовані права і визначеність права власності, де тіньова економіка була б неефективною. Інституційні перетворення мають здійснюватися в спосіб максимального врахування інтересів суб'єктів господарювання в сприятливих для легальної економічної діяльності умовах» [27, с. 82]; «детінізація економіки – це процес комплексного поєднання адміністративно-обмежувальних заходів щодо кримінальної частини тіньової економіки із стимулюючими економічними заходами в легальній економіці з метою виведення прихованої економічної діяльності некримінального походження в легальне русло та офіційного обліку неформальної її частини» [28, с. 295].

Надати визначення відповідному поняттю намагався Савич І. В., який зазначав, що детінізація економіки – це процес зменшення тіньового сектора через провадження комплексної державної політики, спрямованої на викорінення причин тінізації економіки, створення передумов для ведення легальної економічної діяльності та усунення чинників, що сприяють відтворенню джерел її тінізації [29, с. 75]. На нашу думку, це трактування дуже схоже на трактування І. І. Мазур, проте занадто ускладнене й недосконале. Зокрема фрази «викорінення причин тінізації економіки» та «усунення чинників, що сприяють відтворенню джерел її тінізації» несуть у собі ідентичний зміст.

Часто зустрічається визначення, надане З. С. Варналієм: «детінізація економіки – це сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних і правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено ініціативного повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обороту речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин невраховуваного у враховуваний державою економічний оборот, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки» [30, с. 30-31]. Стратегічною метою детінізації економіки, на його думку, має стати істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів у легальну економіку та примноження національного багатства. Також у своїх дослідженнях цей вчений вказує, що детінізація економіки є першоприоритетним та принципово важливим напрямком сучасної економічної політики України [31, с. 50].

Неодноразово у вітчизняній економічній літературі трапляються випадки, коли науковцями категорія «детінізація» ототожнюється з іншою категорією – «легалізацією». Остання походить від латинського слова «legalis», що означає «законний». Поняття «легалізація» визначається у багатьох словниках і зводиться до певних легалізаційних процедур: легалізація документів (вчинення дій, що надають документу юридичної сили), легалізація громадських формувань (офіційне визнання громадських організацій, професійних спілок та інших громадських формувань); легалізація доходів (перехід грошових мас із тіньової економіки до офіційної); легалізація міграції (визнання прав іноземних громадян на працю, проживання та ін.); легалізація наркотиків (визнання законним вживання, зберігання, виробництво і передання іншій особі усіх або деяких наркотичних засобів); легалізація зброї (дозвіл громадянам мати зброю); легалізація програмного забезпечення, проституції, одностатевих шлюбів, алкогольних напоїв, порнографії та інше [32, с. 80]. Враховуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що ототожнювати ці категорії не можна, оскільки вони несуть у собі різний зміст. Так, до прикладу, легалізація грального бізнесу в Україні може призвести до певного рівня детінізації вітчизняної економіки. У цьому прикладі легалізація є конкретним заходом зі сторони держави, а детінізація – процесом переходу економічної діяльності з тіньового сектору в офіційний.

Зважаючи на українське походження слова «детінізація», для концептуалізації його змісту необхідно прослідкувати його етимологію. Так воно є похідним від слова «тінізація» з додаванням словотворчого префікса «де-», який означає: 1) віддалення, виділення, скасування, припинення, усунення чого-небудь; 2) рух донизу, зниження [33]. Термін «тінізація» є похідним від поширеної економічної категорії «тіньова економіка». В орфографічному словнику української мови вказується, що тінізація – це поширення практики приховування прибутків від державних органів [34].

В. М. Попович у своїх роботах зазначає, що тінізація відносин – це переведення взаємовідносин учасників процесів цивільного обороту поза межі офіційних, враховуваних державою фактів руху, речей, прав, дій. Криміногенна тінізація відносин – переведення взаємовідносин учасників процесу цивільного обороту речей, прав, дій у сферу деструктивно-руйнівних, антисоціальних, криміногенних за своїм характером відносин, які негативно впливають на економічну безпеку держави, руйнують її економічну основу [35].

Проаналізувавши вищенаведені підходи до визначення категорії «тінізація», можна зробити висновок, що це поняття слід ототожнювати зі словом «приховування», до прикладу, тінізація відносин є нічим іншим як приховуванням відносин. Зважаючи на значення префікса «де-», під детінізацією слід розуміти скасування або зниження рівня приховування.

З огляду на вищесказане, ми вважаємо, що розглядати категорію «детінізація економіки» як систему дій держави є з сутнісної точки зору неправильним, адже держава не може детінізувати

економіку, а може лише сприяти її детінізації. Тіньова економіка як складова національної економіки також здатна до саморегулювання залежно від наявного інституційного середовища. Коли таке середовище є сприятливим для офіційного ведення господарської діяльності, то її обсяги знижуються, тобто відбувається процес детінізації. На нашу думку, під поняттям «детінізація економіки» слід розуміти процес зниження рівня тіньової економіки, а під «політикою детінізації економіки» – державну політику, яка спрямована на зниження рівня тіньової економіки. Така політика повинна бути спрямованою на ліквідацію чинників, які сприяють існуванню тіньової економіки, та створення сприятливого інституційного середовища, у якому, як зазначала І. І. Мазур, тіньова економічна діяльність була б занадто ризиковою та неефективною.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Грунтовний аналіз наукової літератури підтверджує наше припущення щодо відсутності належного трактування сутності економічної категорії «детінізація економіки». Для вирішення цієї проблеми нами було досліджено теоретичне підґрунтя тіньової економіки, внаслідок чого під останньою ми розуміємо невід’ємну складову будь-якої економічної системи, яка не враховується в офіційні статистичні та перебуває поза межами державного контролю та регулювання. Величина цієї складової відображає рівень невідповідності офіційних інституцій своєму призначенню та запитам суспільства. Тіньова економіка є явищем складним та неоднорідним за своєю структурою. Так до неї слід відносити:

1) приховану економіку – легальна економічна діяльність, яка приховується від держави для ухилення від оподаткування;

2) фіктивну економіку – економічна діяльність, яка приховується від держави та не створює додатковий тіньовий продукт, а перерозподіляє його;

3) нелегальну економіку – законодавчо заборонена економічна діяльність.

Виходячи з такого трактування тіньової економіки та відслідкувавши етимологію слова «детінізація», ми зробили висновки, що, по-перше, термін «детінізація економіки» використовується лише українськими науковцями та не має відповідного аналога за кордоном. По-друге, не варто ототожнювати категорії «детінізація» та «легалізація». По-третє, розглядати категорію «детінізація економіки» як систему дій держави є з сутнісної точки зору неправильним, оскільки держава не може детінізувати економіку, а може лише сприяти її детінізації. Під поняттям «детінізація економіки» слід розуміти процес зниження рівня тіньової економіки, а під «політикою детінізації економіки» – державну політику, яка спрямована на зниження рівня тіньової економіки.

Результати цієї статті є важливими для подальших досліджень цієї проблематики. Правильне розуміння та використання досліджуваної економічної категорії дасть змогу українським науковцям розробляти теоретичні та практичні шляхи детінізації вітчизняної економіки у майбутньому.

Список літератури

1. Бекряшев, А. К. Теневая экономика и экономическая преступность [Електронний ресурс] / А. К. Бекряшев, И. П. Белозеров. – Режим доступу: http://adhdportal.com/book_1766.html.
2. Мазур, І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія. – К: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 329 с.
3. Ангелко І. В. Тіньова діяльність у господарській системі України: монографія. – Дрогобич: Посвіт, 2014. – 232 с.
4. Награда, В. І. Тіньові економічні практики в системі соціальних ризиків / В. І. Награда // Укр. соціум. – 2013. – № 3. – С. 126-137.
5. Барсукова, С. Ю. Неформальная экономика: экономико-социологический анализ / С. Ю. Барсукова. – Гос. Ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2004. – 448 с.
6. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика: монографія / І. І. Мазур. – К: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 329 с.
7. Gutmann, P. The Subterranean Economy [Електронний ресурс] / P. Gutmann // Financial Analysts Journal. – 1977. – Режим доступу: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-88408-5_1.
8. Feige, E. The underground economies: tax evasion and information distortion / E. Feige. – New York: Cambridge University Press, 1989. – 378 p.
9. Schneider, F. The Shadow Economy – An International Survey. / F. Schneider, D. Enste. – UK: Cambridge University Press, 2002. – 226 p.
10. Tanzi, V. The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications / V. Tanzi // Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review. – 1980. – 135 (4). – P. 427-453.
11. Smith, P. Assessing the size of the underground economy: the Canadian statistical perspectives / P. Smith. – Ottawa: Statistics Canada, 1994. – P. 16-33.
12. Dallago, B. The irregular economy in transition: features, measurement and scope. / B. Dallago // Output Decline in Eastern Europe: Unavoidable, External influence or Homemade? – 1994. – P 31-63.

-
13. Dilnot, A. What do we know about the Black Economy? / A. Dilnot, C. Morris. – Institute for Fiscal Studies, 1981. – № 1 – P. 58-73.
 14. Макаров, Д. Экономические и правовые аспекты теневой экономики в России / Д. Макаров // Вопросы экономики. – 1998. – № 3. – С. 40-49.
 15. Латов, Ю. В. Социальные функции теневой экономики в институциональном развитии постсоветской России: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра социолог. наук: спец. 22.00.03 «Экономическая социология и демография» (специализация 22.00.03-06 «Девиантное поведение в экономике») / Латов Юрий Валерьевич; Тюмен. гос. ун-т. – Тюмень, 2008. – 54 с.
 16. Brooks, N. Key Issues in Income Tax: Challenges of Tax Administration and Compliance [Электронный ресурс] / N. Brooks. – Asian Development Bank, 2001. – Режим доступа: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE/Downloads/Key_Issues_in_Income_Tax_Challenges_of_Tax_Admin.pdf.
 17. Мазур, І. І. Корупція як інститут тіньової економіки / І. І. Мазур // Економіка України. – 2005. – № 8 – С. 68-75.
 18. Турчинов, О. В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки / О. В. Турчинов. – К., 1996. – 199 с.
 19. Попов, Ю. Н. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства: учебник. / Ю. Н. Попов, М. С. Тарасов. – М.: Дело, 2005. – 240 с.
 20. Попович, В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Попович Володимир Михайлович; Нац. акад. внутр. справи. – К., 2002. – 38 с.
 21. Ганжа, Б. О. Економічна сутність тіньової економіки та теоретичні основи визначення її структури / Б. О. Ганжа // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 2. – С. 29-34.
 22. Нафиков И. С. Понятие теневой экономики (в контексте ее изучения как материальной основы организованной преступности) / И. С. Нафиков // Вестник Казан. технолог. университета. – 2012. – Т. 15. – № 12. – С. 277-284.
 23. Латов Ю. В. Экономика вне закона. Очерки по теории и истории теневой экономики / Ю. В. Латов. – М.: Московский общественный научный фонд, 2001. – 284 с.
 24. Сото, де Э. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире [Электронный ресурс] / Э. де Сото. – Режим доступа: <https://www.e-reading.club/book.php?book=137496>.
 25. Буркальцева, Д. Інституційне забезпечення економічної безпеки України: монографія / Д. Буркальцева. – Наук.-дослід. екон. інс-т. – К: Знання України, 2012. – 347 с.
 26. Мазур, І. І. Детінізація економіки в контексті глобалізації / І. І. Мазур // Вісник КНУ ім. Шевченка. Економіка. – 2005. – № 73. – С. 30-32.
 27. Мазур, І. І. Детінізація економіки як пріоритет економічної безпеки України / І. І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (9). – С. 76-84.
 28. Мазур, І. І. Детінізація економіки в трансформаційних суспільствах: дис. д-ра екон. наук: 08.00.01 – К., 2007.
 29. Савич, І. В. Детінізація економіки: теоретичні надбання та перспективи дослідження / І. В. Савич // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2013. – № 2. – С. 72-76.
 30. Варналій, З. С. Детінізація економіки як чинник розвитку підприємництва [Текст] / З. С. Варналій, З. Б. Живко // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 4. – С. 29-37.
 31. Варналій, З. С. Теоретичні засади детінізації економіки України / З. С. Варналій // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014. – № 1. – С. 46-53.
 32. Журенок, Т. В. Легалізація як загальнотеоретична категорія / Т. В. Журенок // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 63. – С. 79-85.
 33. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%E5%F4%B3%EA%F1&found=41&action=search>.
 34. Орфографічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=21&t=348708>.
 35. Попович, В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія [Електронний ресурс] / В. М. Попович. – Режим доступа: <https://books.br.com.ua/43888>.
-

References

1. Bekryashev, A. K. & Belozеров, Y. P. (n.d.). *Tenevaya ekonomika i ekonomicheskaya prestupnost*. Retrieved from: http://adhdportal.com/book_1766.html.
2. Mazur, I. I. (2006). *Detinizatsiya ekonomiky Ukrainy: teoriya ta praktyka*. Kyiv: Kyyivs'kyy universytet.
3. Anhelko, I. V. (2014). *Tin'ova diyal'nist' u hospodars'kiy systemi Ukrainy*. Drohobych: Posvit.
4. Nahrada, V. I. (2013). Tin'ovi ekonomichni praktyky v systemi sotsial'nykh ryzykiv. *Ukr. Sotsium*, 3, 126-137.
5. Barsukova, S. Yu. (2004). *Neformal'naya ekonomika: ekonomiko-sotsyolohicheskyy analiz. Vysshaya shkola ekonomiki*. Moscow: Izd. dom HU-VShЭ.
6. Mazur, I. I. (2006). *Detinizatsiya ekonomiky Ukrainy: teoriya ta praktyka*. Kyiv: Kyyivs'kyy universytet.
7. Gutmann, P. (1977). The Subterranean Economy. *Financial Analysts Journal*. Retrieved from: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-642-88408-5_1.
8. Feige, E. (1989). *The underground economies: tax evasion and information distortion*. New York: Cambridge University Press.
9. Schneider, F. & Enste, D. (2002). *The Shadow Economy – An International Survey*. UK: Cambridge University Press.
10. Tanzi, V. (1980). The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 135 (4), 427-453.
11. Smith, P. (1994). *Assessing the size of the underground economy: the Canadian statistical perspectives*. Ottawa: Statistics Canada.
12. Dallago B. (1994). *The irregular economy in transition: features, measurement and scope. Output Decline in Eastern Europe: Unavoidable, External influence or Homemade?* 31-63.
13. Dilnot, A. & Morris, C. (1981). *What do we know about the Black Economy? Institute for Fiscal Studies*, 1, 58-73.
14. Makarov, D. (1998). Ekonomicheskie i pravovye aspekty tenevoy ekonomiki v Rosii. *Voprosy ekonomiki*, 3, 40-49.
15. Latov, Yu. V. (2008). *Sotsial'nye funktsii tenevoy ekonomiki v instyutsonal'nom razviii postsovetsoy Rossii: avtoref. dys. na soyskanye uchen. stepeny d-ra sotsyoloh. nauk: spets. 22.00.03 «Экономическая социология и демография» (spetsyalyzatsyya 22.00.03-06 «Devyantnoe povedenye v эkomomyke»)» / Latov Yuryy Valer'evych; Tyumen. hos. un-t. – Tyumen'.*
16. Brooks, N. (2001). *Key Issues in Income Tax: Challenges of Tax Administration and Compliance*. Asian Development Bank, 2001. Retrieved from: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE/Downloads/Key_Issues_in_Income_Tax_Challenges_of_Tax_Admin.pdf.
17. Mazur, I. I. (2005). Koruptsiya yak instytut tin'ovoyi ekonomiky. *Ekonomika Ukrainy*, 8, 68-75.
18. Turchynov, O. V. (1996). *Tin'ova ekonomika: zakonmirnosti, mekhanizmy funktsionuvannya, metody otsinky*. Kyiv.
19. Popov, Yu. N. & Tarasov, M. Ye. (2005). *Tenevaya ekonomika v sisteme rynochnoho khozyaystva*. Moscow: Delo.
20. Popovych, V. M. (2002). *Ekonomiko-kryminolohichna teoriya detinizatsiyi ekonomiky: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.08 «Kryminal'ne pravo ta kryminolohiya; kryminal'no-vykonavche pravo»*. Kyiv.
21. Hanzha, B. O. (2016). Ekonomichna sutnist' tin'ovoyi ekonomiky ta teoretychni osnovy vyznachennya yiyi struktury. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 2, 29-34.
22. Nafykov, Y. S. (2012). Ponyatye tenevoy ekonomiki (v kontekste ee izucheniya kak material'noy osnovy orhanyzovannoy prestupnosti). *Vestnyk Kazan. tekhnoloh. unyversyteta*, 15(12), 277-284.
23. Latov, Yu. V. (2001). *Ekonomika vne zakona. Ocherki po teorii i istorii tenevoy ekonomiki*. Moscow: Moskovskyy obshchestvennyy nauchnyy fond.
24. Soto, de E. (n.d.). *Zahadka kapitala. Pochemu kapitalizm torzhestvuet na Zapade i terpit porazhenie vo vsem ostal'nom mire*. Retrieved from: <https://www.e-reading.club/book.php?book=137496>.
25. Burkal'tseva, D. (2012). *Instyutsiyne zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy*. Nauk-doslid. ekon. ins-t. Kyiv: Znannya Ukrainy.
26. Mazur, I. I. (2005). Detinizatsiya ekonomiky v konteksti hlobalizatsiyi. *Visnyk KNU im. Shevchenka. Ekonomika*, 73, 30-32.
27. Mazur, I. I. (2008). Detinizatsiya ekonomiky yak priorytet ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy. *Stratehichni priorytety*, 3 (9), 76-84.
28. Mazur, I. I. (2007). *Detinizatsiya ekonomiky v transformatsiynykh suspil'stvakh: dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.01*. Kyiv.
29. Savych I. V. (2013). Detinizatsiya ekonomiky: teoretychni nadbannya ta perspektyvy doslidzhennya. *Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profspilok Ukrainy*, 2, 72-76.

-
30. Varnaliy, Z. S. & Zhyvko, Z. B. (2013). Detinizatsiya ekonomiky yak chynnyk rozvytku pidpryyemnytstva. *Stratehichni priorytety*, 4, 29-37.
 31. Varnaliy, Z. S. (2014). Teoretychni zasady detinizatsiyi ekonomiky Ukrainy. *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu*, 1, 46-53.
 32. Zhurenok, T. V. (2012). Lehalizatsiya yak zahal'noteoretychna katehoriya. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*, 63, 79-85.
 33. *Slovnyk inshomovnykh sliv*. (n.d.). Retrieved from: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%E5%F4%B3%EA%F1&found=41&action=search>.
 34. *Orfohrafichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy*. (n.d.). Retrieved from: <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=21&t=348708>.
 35. Popovych, V. M. (n.d.). *Ekonomiko-kryminolohichna teoriya detinizatsiyi ekonomiky*. Retrieved from: <https://books.br.com.ua/43888>.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2017 р.